

Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi The Journal of Information and Documentation Studies

Kitap Değerlendirmesi | Book Review

 Açık Erişim | Open Access

Yazma Eser Çağında Kütüphaneler

Libraries in the Manuscript Age

Rukiyye Hacifettahoğlu Güleçyüz¹

¹ İstanbul Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

Ed. Nuria de Castilla, François Déroche ve Michael Friedrich, *Libraries in the Manuscript Age*, Berlin/Boston: De Gruyter, 2023, vi + 267 sayfa, ISBN: 978-3-11-077210-4

Anahtar Kelimeler Yazma eser · kütüphane · İslam âlemi · Doğu ve Güney Asya · Bizans, Batı Avrupa

Keywords Manuscript · libraries · Islamic World · East and South Asia · Byzantium · Western Europe

Libraries in the Manuscript Age Nuria de Castilla, François Déroche ve Michael Friedrich editörlüğünde ve *Studies in Manuscript Cultures* adlı seri kapsamında hazırlanan derleme bir kitaptır. Eser, kütüphane ve koleksiyonların var olma sebepleri, yerleri, yapıları, hukuki statüleri, sistemleri, erişim yönetimleri gibi hususların farklı coğrafyalar için nasıl işlediğine dair entelektüel bir merakın sonucudur. Editörler “Giriş”te Latin Batı dünyasının kütüphanelerine dair kapsamlı çalışmalar hazırlanmasına rağmen “diğerleri”nin tekil yazma çalışmalarına hapsoldüğünü belirtmekte ve diğer yazma eser kültürleri hususunda karşılaştırmalı bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu dile getirmektedirler. Bu bağlamda eser, yazma eserler çağını klasik yazma çalışmalarının ihmal ettiği önemli bir mevzu olarak farklı coğrafyalardaki kütüphaneler üzerinden ele almaktadır. Editörler yazma eser çağıyla neyi kastettiklerini de açıklamaktadırlar. Yazma eserlerin sadece belirli yüzyıllar arasında var olmaması ve her coğrafya ve hatta ilim için matbaanın yaygınlaşmasının farklı dönemlere denk gelmesi sebebiyle eserin dönem olarak sınırlanmadığına ve her dönemden yazmalarla ilgili değerlendirmeleri içerdiğine dikkat çekilmektedir. Kitap aşağıda detayları verilecek olan dört ana bölümden oluşmaktadır.

I. bölüm İslam dünyasındaki kütüphanelere ayrılmıştır. Bölümün birinci makalesi sanat tarihçisi John Seyller’in seneler süren yazma araştırmalarının sonuçlarını paylaştığı “The Operations of the Imperial

Atıf | Citation: Hacifettahoğlu Güleçyüz, R. (2025). Review of the book *Libraries in the Manuscript Age*, by Nuria de Castilla, François Déroche & Michael Friedrich. *Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi–The Journal of Information and Documentation Studies*, (23), 58–61. <https://doi.org/10.26650/bba.2025.23.1642597>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

 2025. Hacifettahoğlu Güleçyüz, R.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Rukiyye Hacifettahoğlu Güleçyüz rukiyyeh@ogr.iu.edu.tr

Mughal Library” adlı çalışmasıdır. Seyller, Babür hükümdarı Ekber Şah (h¹. 1556-1605) ile başlayan bir buçuk asırlık döneme tarihlenen yazma eserlerde karşılaştığı mühürleri analiz etmiştir. Mühürler bazen bir sayfayı kaplayacak derecede çok miktarda bazense birbirleriyle eş dönemlidir. Seyller, özellikle eş zamanlı mühürlerin kütüphanede kitapları gözden geçiren bir baş kütüphanecinin ve kitabın sınıflandırılırken dâhil olduğu alt birimlerin idarecilerinin varlıklarına işaret ettiğini yani kütüphanenin bir sistemi haiz olduğu sonucuna varmıştır. Bu noktadan hareketle edebî ve tarihî kaynaklar ile mevcut yazma eserlerdeki notlardan ve mühürlerden elde ettiği malzemeye dayanarak Ekber Şah dönemi kütüphanecilerine dair bir liste üretmeye muvaffak olmuştur. İkinci makale, “Princes's Readings: The Poetry in Mülây Zaydân's Collection at El Escorial” başlıklı çalışmadır. Nuria de Castilla, Fas'ta hüküm süren Sâ'di Hanedanının son sultanları Ahmed el-Mansûr (h. 1578-1603) ve oğullarının kütüphanelerine ait olan ve El Escorial Sarayı'nda muhafaza edilen bir kısım kitabı inceleyen büyük bir araştırma projesi çerçevesinde Sâ'di koleksiyonunun şiir kitaplarını incelemiştir. Projenin henüz yeni başlamış olmasından ve ilk bulgulara dayanmasından dolayı makalede detaylı yorumlar yerine mevcut koleksiyonun öne çıkan eserleri, bu eserlerin alanları ve eserlerin Doğu'dan gelme veya yerli yani Fas bölgesinde üretilmiş olma durumları gibi özelliklerini analiz ederek okuyucuya sunmaktadır. “Collecting Books in Eighteenth-Century Morocco: the Bannânî Library in Fez” başlıklı üçüncü makalede ise François Déroche ve Lbachir Tahali buldukları Muhammed b. Abdüsselâm el-Bennânî'ye (v². 1163/1750) ait bir vakıf senedini tanıtıyorlar ve bu senedi, koleksiyona ait olduklarını tespit ettikleri yazma eserlerde buldukları notlarla karşılaştırarak Bennânî ailesinde kitabın dolaşımına dair değerlendirmelerde bulunuyorlar. Bu çalışma, Faslı Bennânî ailesinin kitap mirasını ortaya koymasının yanı sıra koleksiyonun bölgede tespit edilen diğer koleksiyonlar ve notlarla birlikte ele alınması suretiyle Fas'ta yayılım bulmuş eserlerin ve Doğu'nun Fas'a etkisinin incelenebileceği bir zemine işaret etmektedir.

II. bölüm Doğu ve Güney Asya'daki kütüphanelere ayrılmıştır. Jean-Pierre Drège “Two Libraries of the Tang Capital” başlıklı çalışmasında V. ve VI. yüzyıla kadar tespit edilen Çin kütüphanelerinin aksine haklarında daha fazla bilgiye ulaşabildiği Tang başşehrinde yer alan bir kraliyet kütüphanesini ve bir Budist tapınağının kütüphanesini tanıtıyor. Kütüphanelerden biri arşivde saklanan eserlerin erişime açılmasına öncü bir saray kütüphanesi diğeri ise dinî bir kütüphane olarak dikkat çekicidir. Makale kütüphanelerin mimari biçimlerini ve içerdikleri ruloların özelliklerini tanıtmaya ağırlık vermektedir ve resimler ve planlarla zenginleştirilmiştir. İkinci makale Ivo Smits'in “Institutional Libraries in Japan's Classic Court Age” adlı çalışmasıdır, -Heian dönemi olarak da anılan- Japon Klasik Yargı çağında 794-1185 yılları arasında faaliyet gösteren kütüphaneleri saray, hukuk akademisi, manastır gibi organizasyonlarla ilişkilendirerek “kurumsal” kütüphaneler şeklinde sınıflandırma imkânı bulunup bulunmadığını irdelemekte, kurumsal veya özel bu kütüphanelerin hangi tür eserler içerdiklerini incelemektedir. Söz konusu IX-XII. yüzyıllara dair detaylı bilgiye ulaşamıyor olmasına rağmen Smits'in bulguları Çince eserlerin özel bir öneme sahip olduğuna ve kataloglarda görünür olduğuna, Japonca eserlerin ise kişisel notlarda ve listelerde zikredildiğine ve ancak yanlışlıkla kataloglara dâhil edildiğine dair kanıyı teyit etmektedir. Bölümün “Palm-leaf Manuscript Libraries in Southern India Around the Thirteenth Century: The Sarasvatî Library in Chidambaram” başlıklı üçüncü makalesi Gérard Colas tarafından hazırlanmıştır. Colas önce Güney Hindistan'da hurma yapraklarına yazma geleneğini tanıtmakta ve hurma yaprağının hassas bir malzeme olması ve özel koruma gerektirmesi sebebiyle Hint yazı kültüründe özellikle günlük işler ve hukuk alanında kullanıldığına ve hem otoriter hitapların hem de otoriter eserlerin güncellenmesinin sözlü aktarımla gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. XI. yüzyıl Hindistan'ında toplu kulanıma açık kütüphanelere ve kütüphanecilere dair bir değerlendirmeye yer verdikten sonra dinî yazma eserlerden müteşekkil Sarasvatî kütüphanesini -kütüphanenin de içinde yer aldığı- Natarâja tapınağının

¹h.: hükümdarlık süresi

²v.: vefatı

arşiv kayıtlarından ve kütüphanenin duvarlarında otuz yıl aralıklı kazınmış iki epigraftan faydalanarak işlevsel ve mimari özellikleri açısından incelemektedir.

Eserin III. bölümü Bizans dönemine ayrılmıştır. Luciano Bossina “How Many Books Does It Take to Make an Emperor's Library? Constantine VII Porphyrogenitus and a Chapter of History of the Manuscript Book” adlı makalesinde VII. Constantine (h. 913-959) tarafından X. yüzyılda hazırlatılan *Excerpta* adlı ansiklopedik eseri tanıtmaktadır. Eserin -çoğu bölümünün kayıp olmasına rağmen- elli üç kitaptan oluştuğuna dair yaygın kabul gören görüşü diğer Bizans dönemi eserlerindeki numaralamaya ilişkin görüşler bağlamında ele almakta ve Constantine'nin ansiklopedisinin evrensel bilgeliği temsil ettiğine inanılan elli üç sayısıyla ilişkilendirilmesinin dönemin anlayışına göre anlamlı ve mümkün olduğunu sonucuna varmaktadır. Bölümdeki diğer yazı ise Inmaculada Pérez Martín tarafından hazırlanan “Byzantine Libraries: The Public and the Private” başlıklı çalışmadır. Martín, öncelikle kamuya/genele açık ve özel kütüphane kavramlarının son iki yüzyıldan beri ifade ettiği anlamın geçmiş çağlara uymadığına dikkat çeker. Bugün halk kütüphaneleri için kullanılan “public” teriminin Bizans döneminde neyi nitelediğini incelemek üzere iki yöntem takip eder. İlkinde yazma kayıtlarını kullanarak kitap ödünç verme işlemlerinin kimler arasında gerçekleştiğini tespit etmek suretiyle kütüphanelerin kullanıma açık olduğu çevreleri ortaya çıkarır. İkinci olarak bugünkü anlamıyla halk kütüphanesi gibi işlev gören yani okumak isteyen herkese açık olan Konstantinopolis kütüphanesini inceler. Bugün Yerebatan Sarnıcının olduğu bölgede Roma İmparatorluğu'nun son döneminde kurulan kütüphane, herkese açık olmasına ilaveten bir müze ve sosyal alan özelliği gösteren büyük bir kompleksin içinde yer almaktadır. İmparator III. Leon (h. 717-741) tarafından bütün kitapları ve görevlileri ile yakılan bu kütüphanenin yerine saraya ait başka bir kütüphanenin kurulduğu ve Bossina'nın makalesinde ele alınan *Excerpta*'nın da kaleme alındığı bu yeni kütüphanenin saray efradı ve çalışanlarına açık olduğu sonuçlarına ulaşır. Ancak yeni kütüphane selefi gibi her isteyen faydalanabileceği bir yapı özelliği göstermemektedir. Martín yazısı boyunca kütüphanelerin özel bir okuma alanı içerip içermediğini de araştırmaktadır. Gerek incelediği belgeler gerekse tarihî kayıtlar böyle bir alanın mevcut olmadığını, hatta kitapların binaların el altında sayılmayacak bölgelerinde muhafaza edildiğini göstermektedir.

IV. bölüm Batı Avrupa hakkında üç çalışma içermektedir. “How Private Libraries Contributed to the Transmission of Texts” başlıklı ilk çalışmayı kaleme alan Donatella Nebbiai özel kütüphanelerin eserlerin yayılmasındaki etkisini araştırmaktadır. XII. ve XIV. yüzyıllardaki dinî kurumlara odaklanan yazar, kişilerin vasiyetleri aracılığıyla özel kütüphanelerini bazı akraba veya tanıdıklarına ve/veya manastır ve kiliselere bırakmalarının oluşturduğu hareketliliği incelemektedir. Söz konusu vasiyetler hukuk, tıp gibi belirli bir alanda yazılmış eserlerin ilgisi olduğu bilinen kişilere bırakıldığına işaret etmekte, bazen vasiyet sahibinin vasisine zaman mühletli tam tasarruf yetkisi verdiği görülebilmektedir. Vasiyetlerin en önemli sonucu, vasiyet edilen kitapların yeni bir kütüphanenin kurulmasına veya var olan bir kütüphanenin içeriğinin zenginleşmesine katkı sağlamasıdır. Jacques Verger bölümün “Libraries and Teaching: Comments on Western Universities in the Middle Ages” başlıklı ikinci makalesini kaleme almıştır. Verger XII. ve XV. yüzyıllar arasında Fransız üniversite kütüphanelerini ve bu kütüphanelerin eğitimdeki rollerini bu hususta yapılmış çalışmaları derleyerek okuyucuya sunmaktadır. Başlangıçta sınırlı kitap ve erişim sunan üniversite kütüphanelerinin, klasik eserlerin yeniden keşfi ve söz konusu eserlerin tercüme aracılığıyla tam hâllerinin elde edilmesi ile baskı imkânlarının ortaya çıkmasından mütevellit XV. yüzyıla gelindiğinde daha zengin kitap koleksiyonları ve belirli bir forma kavuşmuş kütüphane kuralları ile hizmet sunduğunu göstermektedir. Doğal bir şekilde öncelikle Sorbonne gibi oldukça büyük üniversitelerde başlayan bu devrimin öğretmenlerin müfredat geliştirmelerine ve kaynak eksikliğinden dolayı yarıda bırakılan eğitim süreçlerine olumlu etkide bulunduğu anlaşılmaktadır. Hem bölümün hem de kitabın son makalesi ise Vanina Kopp'un önceki çalışmalarına dayanarak Orta Çağ'ın sonlarında Paris'te kurulan Louvre Saray Kütüphanesi üzerinden “Wise king” (Bilge Kral) nosyonunu incelediği “An Ideal for an Ideal King? Showcasing the Collection, Organisation and Function

of the Royal Louvre Library in Late Medieval Paris” başlıklı çalışmadır. Kopp, V. Charles’in (h. 1364-1380) kütüphaneyi kurmasının akabinde hem o hem de oğlu VI. Charles’in (h. 1380-1422) döneminde kütüphanenin sahip olduğu koleksiyonları ve koleksiyonlardaki değişimleri inceleyerek iki kralın kitaplarla ilişkisine ışık tutmaktadır. Ardından, kütüphane kayıtlarının mevcudiyetinin oluşturduğu avantajdan faydalanarak kitapların ödünç, hediye gibi sebeplerle kütüphaneye giriş çıkış hareketlerini ve kütüphanenin kimlerin kullanımına açık olduğunu analiz etmektedir.

Türkiye’de son dönemde yoğunlaşan seminerlerle ve sempozyumlarla farklı bir yön kazanan yazma çalışmaları coğrafyamız itibarıyla Arapça ve Osmanlı Türkçesi yazmalara dikkat çekmektedir. Muhatabı olduğumuz zengin yazma eser kütüphaneleri dolayısıyla bu durum oldukça normaldir. İncelenilen eser, tam da editörlerin niyetine uygun olarak, dikkatimizi başka bölgelere çevirmek, onları tanımak ve başka kültürlerin yazmalarıyla yurdumuzdaki yazmaların ortak mesele ve yaklaşımlarını tespit etmek anlamında bizler için ufuk açıcıdır. Batı Avrupa’da vasiyetlerde kitaba ayrılan yer ve neredeyse ele alınan her bölgede tezahür eden bir realite olarak kurumsal kütüphaneler arasında dinî kurumların üstlendiği rol aradaki bağlantıya dair dikkat çekici birkaç örnek olarak zikredilebilir. Diğer yandan uluslararası literatür göz önünde bulundurulduğunda eserde Müslüman Anadolu’nun temsil edilmemesi bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Bu yerel birikimimizin tanıtımına dair bir eksiklikten mi yoksa bir eserde bütün coğrafyalara yer vermenin imkânsızlığından mı kaynaklanmaktadır? Takdirlerinize bırakırım. Bazı çalışmaların çok teknik olmasına ve yabancı alıntıların İngilizceye tercüme edilmediği yerlerde yaşanan anlama problemlerine rağmen kitap kütüphanecilik tarihi ve yazma eser ilgililerine farklı bir kapı açmaktadır. Hiç şüphesiz sosyal bilimlerin her alanından okuyucunun ilgisini çekecek niteliktedir.

Yazar Bilgileri
Author Details

Rukiyye Hacifettahoğlu Güleçyüz (Doktora Öğrencisi)

¹ İstanbul Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye

 0009-0004-1041-2858

 rukiyyeh@ogr.iu.edu.tr

